

СТРАТЕГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ НАТО 1991, 1999 ТА 2010 РОКІВ: ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЛІ АЛЬЯНСУ

У статті досліджується трансформація ролі Альянсу. Проводиться порівняльний аналіз трьох останніх стратегічних концепцій НАТО. Аналізуються зміни що відбулись в організації після закінчення «холодної війни», розглядаються відносини НАТО з Росією.

Ключові слова: «холодна війна», воєнно-політичний аспект, національна безпека, міжнародні відносини, стратегічна концепція, альянс.

Останнє десятиріччя XX і початок XXI століття характеризуються визначними, і навіть поворотними подіями в міжнародних відносинах. Вони стали поштовхом до змін в усьому європейському та євроатлантичному просторі. За ці десятиліття відбулось багато знакових для всього світу подій, таких як: «оксамитові революції» в країнах соціалістичного табору, розпад СРСР і виникнення нових незалежних держав, перехід від біполярного світу до монополярного, тощо. Характерними рисами сучасного міжнародного становища є:

- широкі міждержавні стосунки;
- зіткнення національних інтересів;
- розширення території впливу великих міжнародних організацій;
- формування нових механізмів забезпечення миру.

Все це є складовими всеохоплюючого процесу міжнародної глобалізації. НАТО, як найвпливовіший військово-політичний союз в сучасному світі, реагує на ці зміни шляхом перегляду своїх стратегічних постанов – концепцій.

Відповідно до цього, мета даної статті – проаналізувати зміни, що відбулись в Альянсі після закінчення «холодної війни» крізь призму трьох останніх Стратегічних концепцій НАТО.

Тема еволюції ролі Альянсу ґрунтується на широкій літературо-джерельній базі. В Україні існує декілька наукових центрів, які займаються розробкою цієї проблеми. Вони знаходяться у Києві (Біла К.О., Будаков М.О., Власенко В.І., Полторацький О.С), Дніпропетровську (Брежнева Т.В.), Львові (Ліпкевич С.Я., Калашніков А.В., Куцька О.М.) та інших містах України. Загалом, ці дослідження можна поділити на кілька напрямів: еволюція НАТО часів «холодної війни»; головні компоненти безпеки євроатлантичного регіону; проблеми співробітництва Україна-НАТО; проблеми глобалізаційного розвитку та інші. Але, деякі аспекти залишаються не визначеними, серед них і питання кардинальної переорієнтації НАТО, яке ми бачимо в останній Стратегічній концепції альянсу.

Отже, в розвитку НАТО можна виділити 3 етапи, що кардинально відрізняються один від одного. Перший етап, пов'язаний з утворенням НАТО, як військово-політичного блоку, в рамках протистояння комуністичного та західного світів. Це – біполярний період розвитку світу, в якому Альянс стояв на сторожі нерозповсюдження «комуністичної зарази» за межі СРСР [1, с.176].

Другий етап розвитку розпочався з 1991 року. Радянський Союз припинив своє існування, в Європі відбулась низка оксамитових революцій, ОВД як головний конкурент НАТО відійшла в минуле, а світ вступив у пост біполярний період свого розвитку. Значно змінились і цілі Альянсу. На Сході, після розпаду СРСР, утворився певний ідеологічно-культурний вакуум, і від того чим він буде заповнений у майбутньому залежала не тільки доля регіону, а і всієї Європи. Налагодженню тісних зв'язків між країнами Центрально-Східної Європи і НАТО в значній мірі сприяв факт поступового виходу регіону з під впливу Росії. В цих умовах НАТО обирає стратегію розширення меж організації на Схід.

І третій етап еволюції НАТО приходить на 2001 рік. На рубежі XX-XXI століття світ вперше зустрівся з реальністю терористичної загрози. Це певним чином викрило кризу Альянсу, і не готовність протистояти новим викликам євроатлантичної безпеки. ООН занесла проблему міжнародного тероризму до списку глобальних проблем людства, а НАТО розпочав пошук шляхів спільного протистояння цій загрозі. Після подій 11 вересня 2001 року Захід суттєво змінився. Ці події переорієнтували увагу США з Європи на Близький Схід. Таким чином, ідея розширення демократичного світу за рахунок держав Східної Європи, що панувала з моменту закінчення «холодної війни», як би відійшла на другий план.

Після закінчення «холодної війни» одним із найважливіших документів, що регламентує військово-політичну діяльність НАТО по забезпеченню інтересів заходу у світі, є Стратегічна концепція Альянсу. У листопаді 1991 року на Римському саміті, була оприлюднена перша Стратегічна концепція НАТО. В ній знайшли своє відображення зміни що відбулись у світі після закінчення «холодної війни». Основою цієї концепції залишилась стратегія «гнучкого реагування» [2, с.167]. Також, було визначено 3 основоположні принципи подальшого функціонування Альянсу:

- принцип колективної оборони, згідно з цим принципом військовий вимір організації залишався головним, а в разі небезпеки розроблявся план спільних дій, зі всіма країнами-членами.

– принцип діалогу, який передбачав налагодження дипломатичних і військових контактів з державами Східної та Центральної Європи.

– принцип співробітництва, відповідно до якого всі країни-члени мають бути задіяні у багатосторонньому співробітництві [3, с.6].

Слід також зазначити, що ця концепція відмовилась від традиційного тлумачення «загрози зі Сходу», в якості головного дестабілізуючого фактору. Нові ризики для НАТО визначались в зоні тієї економічної та політичної нестабільності яку ніс за собою пострадянський простір. Проте, незважаючи на те що концепція регламентувала зміну політичного курсу Альянсу, та відхід від конфронтації, в ній залишилось положення про те, що «НАТО має намір зберегти в Європі достатні ядерні сили...як надійний і ефективний елемент стратегії союзників по запобіганню війни» [2, с.123]. В розвиток ідей закладених в цій концепції, на саміті НАТО в Брюсселі в січні 1996 року лідери країн-членів підписали програму «Партнерство заради миру».

Після Мадридського саміту 1997 року, зміни що мали місце в євроатлантичному середовищі потребували перегляду основних концептуальних положень. Виразом розуміння цих перетворень, стало прийняття нової Стратегічної концепції НАТО в квітні 1999 року. Незважаючи, на так би мовити, позитивний розвиток події для Альянсу після «холодної війни», намітилась і низка проблем. Безпеці країн-членів, як і раніше, продовжував загрозувати широкий спектр військових і невійськових ризиків, які часто важко спрогнозувати. Існування потужних ядерних сил за межами Альянсу було тим фактором, який потрібно було прийняти до уваги.

Головна ідея нової концепції – вільне розширення НАТО. В концепції наголошувалось на необхідності співробітництва з колишніми противниками, та на доступності документу для громадськості. Слід, зазначити що всі попередні стратегії Альянсу визначались секретними документами, і в умовах «холодної війни» не публікувались. Із Стратегічної концепції НАТО вилучено принцип стратегічної рівноваги: про Росію йдеться не в розділі загроз і викликів, як це було в документі 1991 року, а в розділі про партнерство, співпрацю і діалог, статті 36 [3, с.11].

Основною і незмінною метою Альянсу залишається захист свободи і безпеки всіх членів Альянсу за допомогою політичних і військових заходів. Для досягнення своєї мети НАТО передбачає виконання ряду фундаментальних завдань в сфері безпеки:

– гарантувати розвиток демократичних інститутів та мирне вирішення конфліктів.

– виконувати функцію головного трансатлантичного форуму, для консультацій між членами Альянсу.

– стримувати і захищати від будь-якої загрози держав-членів.

– розвивати широкомасштабні програми партнерства [3, с.13].

Одним з найголовніших проявів еволюції Альянсу, стало те, що вперше організація відходила від суто оборонної стратегії, задекларувавши своє право на ведення військових операцій «за межами» традиційної зони відповідальності. В цій Стратегічній концепції знайшли відображення і принципи реформи збройних сил Альянсу. Головний наголос робиться на силах «кризового реагування».

Але, Стратегічна концепція 1999 року робить і певний крок назад, у порівнянні з минулою. В ній знов з'явилась теза про необхідність збереження натовської переваги у звичайних озброєннях в Європі. Попередня ж концепція ставила на меті підтримку балансу сил [4, с.321].

В перше десятиліття XXI ст., склались певні передумови, що потребували перегляду стратегії Альянсу, серед них: поява нових загроз, таких як міжнародний тероризм та біологічна зброя; кардинальні зміни у відносинах з Росією; потреба у військовій реформі, та інші.

Саме тому в листопаді 2010 року під час саміту НАТО в Лісабоні, була представлена Нова Стратегічна концепція Альянсу. Процес розробки цієї концепції відбувався в новому форматі повної відкритості й публічного обговорення групою експертів. Головною причиною прийняття Нової стратегічної концепції стали зміни що відбулися у світі з моменту прийняття останнього подібного документу у 1999 році.

Завершення епохи монополярного світу і вихід на міжнародну арену нових великих гравців в обличчі Росії та Китаю диктує зміни принципів застосування функціонування НАТО. В майбутньому НАТО не планує діяти самостійно, а буде покладатися на комплексний підхід: цілісне і комплексне застосування різноманітних інструментів альянсу для забезпечення загального ефекту [2, с.131]. Для спроможності виконання таких місій стратегічна концепція має чітко визначити оборонні пріоритети від здатності обороняти територію альянсу, здатності виконувати складні місії на стратегічній відстані, до допомоги формування міжнародного ландшафту безпеки і реагування на непередбачені ситуації тоді і там, де це необхідно.

Загалом, нова концепція складається з аналізу та загальних рекомендацій стосовно визначення нового середовища безпеки, викликів і загроз безпеці, основних завдань Альянсу у політичній, організаційній та структурній сферах, реформ партнерських відносин. Тим самим вона визначає сенс

майбутнього існування цього союзу. Головне завдання НАТО – колективна оборона – залишиться незмінним, але вимоги до виконання цього зобов'язання змінюють свою форму [3, с.210].

Слід підкреслити що в новій стратегічній концепції Альянсу червоною ниткою проходять 3 найбільш важливі для НАТО проблеми:

По-перше – це проблема Афганістану. В концепції визначається, яким чином натовські миротворці на далі будуть вирішувати конфлікт навколо Афганістану. Застосування військової сили зазначено як крайній засіб. У відповідності до концепції альянс планує підтримувати в цій країні мирні демократичні перетворення та побудову громадянського суспільства.

По-друге – це проблема взаємовідносин з Росією. Вони, в концепції визначаються як найбільш заплутані та невизначені. Безсумнівно, що НАТО не бажає поступитися Росії та припинити розширення на Схід, тому що цей процес визначається як вельми необхідний для консолідації Європи як «неподільного та демократичного простору безпеки». Головними точками співпраці НАТО і Росії на сьогодні є: Афганістан, боротьба з тероризмом та піратством, не бідність, протистояти зброї масового знищення [5, с.84].

По-третє – це проблема протистояння новим загрозам. Серед них найбільш небезпечними вважаються: міжнародний тероризм, кібератаки, піратство, розповсюдження зброї масового знищення та інші. Стратегія закликає НАТО більш чітко визначитися що до ролі альянсу в рішенні цих проблем.

Ще одним питанням що набуло нової форми є застосування непрямого воєнного стримування. В НАТО давно вважається що альянс повинен мати у своєму розпорядженні такі військові можливості, рівень розвитку яких зробить просто безглуздом для будь-якого потенційного суперника проводити політику погроз або залякування. Такий підхід дасть змогу зберегти військових спеціалістів у штабах і командуваннях НАТО [11 с.114]. В умовах дедалі наростаючої ренаціоналізації, зокрема військової політики і політики у сфері безпеки, для майбутнього організації – це завдання вищого пріоритету. Альянс повинен не тільки мати базові військові сили і засоби, а також плани у разі непередбачуваних ситуацій. Нова Стратегічна концепція містить чіткі директиви щодо операцій поза межами зони відповідальності НАТО, які будуть проводитись для захисту від незвичайних загроз, але таких, що можуть досягати рівня нападу. Під «стратегією непрямих дій» дослідники розуміють політико-ідеологічний, економічний, військовий та інформаційно-психологічний комплексний вплив, для стабілізації певного регіону [7, с.119].

Ще однією особливістю нової концепції стало повернення до проблеми розповсюдження ядерної зброї. Після майже двох десятиріч перебування у своєрідній тіні в НАТО різко інтенсифікувалися принципові дебати про майбутнє ядерних програм. Чи зможе альянс подолати як хибні, так і примітивні мрії про світ, вільний від ядерної зброї, – запитання більш ніж стратегічне. Метою НАТО є розвинути ядерний потенціал стримування, здатний захищати не лише членів організації, а й її партнерів. У новій концепції не відбувається перегляду стосунків Україна-НАТО. Стратегія передбачає «продовження і розвиток партнерства з Україною й Грузією в рамках Комісії Україна-НАТО й Грузія-НАТО, ґрунтуючись на рішенні НАТО, прийнятому на Бухарестському саміті 2008 року й взяли до уваги євроатлантичну орієнтацію або прагнення кожної країни» [9, с.5].

Таким чином основу стратегії НАТО 2010 року складає:

- закріплення військової присутності альянсу в Центрально-Азійському регіоні.
- гнучка політика по відношенню до Росії.
- нові принципи застосування сили в так званих «умовах відсутності війни».

Отже, Стратегічна концепція НАТО 2010 року підтверджує, що основною метою НАТО є забезпечення свободи і безпеки всіх її членів як політичними, так і військовими засобами. Для забезпечення безпеки, перед Альянсом стоять три основні завдання: колективна оборона, врегулювання криз і участь в системі міжнародної безпеки шляхом відносин з рештою міжнародних партнерів.

Таким чином, ключем до довголіття альянсу є як раз його вміння адаптуватися до нових умов та зберігати власну значимість. Суттєвим фактором у політиці НАТО є зміна акцентів в самій організації. На сьогоднішній день альянс суттєво змінився. З суто військової організації НАТО все більше перетворюється на політичного гравця на міжнародній арені. Розширення функцій альянсу, змушує НАТО переходити від «оборони членів альянсу» до «захисту його інтересів». Деякі автори умовно виділяють три зони впливу НАТО: «основна зона», «зона відповідальності», та «зона інтересів» [12, с.24]. Україну певною мірою відносять до «зони інтересів» НАТО, визначаючи її як таку що не є стабільною, та являє певну загрозу для діяльності НАТО. Окрім України до цієї зони відносять: Афганістан, Іран, Ірак, країни Центральної Азії та Середземномор'я. Головним «інтересом» альянсу в цьому регіоні є зацікавленість у стабільності та відсутності потенційної загрози для нових членів НАТО що є сусідами цих країн.

Джерела та література

1. Гуменюк Б. Глобалізація і сучасний міжнародний процес. / Гуменюк Б., Шергіна С. – К. : Університет «Україна», 2009. – 508 с.
2. Безпека та стабільність країн постсоціалістичної Європи в контексті розширення НАТО: ілюзії та реальності: Матеріали міжнар. наук. семінару, Чернівці, / О.В. Добржанський (ред. кол.). – Чернівці : Золоті литаври, 2003. – 129 с.
3. Текст нової стратегічної концепції НАТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nato.int/cps/ru/natolive/official_texts.
4. Стратегічна концепція Альянсу: Затверджена главами держав і урядів 23-24 квітня 1999 р. // NATO Office of Information and Press. – Brussels, 1999. – 19 р.
5. Біла К. Особливе партнерство Україна-НАТО як проблема національної та європейської безпеки : дис... канд. політ. наук : 23.00.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка – К., 2002. – 197 арк.
6. Довідник НАТО / Організація Північноатлантичного договору. – К. : Молодь, 2009. – 543 с.
7. Trusscot P. Russia First: Breaking with the West. – N.Y., 1999. – 345 р.
8. Ковальський В.П. Стратегія і сучасна воєнна політика США та інших країн НАТО в Європі / В.П. Ковальський. – К., 1993. – 280 с.
9. Кузнєцова Е. НАТО: Тенденція к размыванию альянса / Е. Кузнєцова // Международная жизнь. – 2004. – №4-5. – С.83-90.
10. Розанов А. НАТО: проблемы трансформации и расширения / А. Розанов. – Минск : Завигар, 1996. – 166 с.
11. Gordon B. The future of NATO-Russian relations. – N.Y., 2008. – 314 р.
12. Kupchan Ch. Expand NATO – and split Europe // The New York Times. – 2009. – November 27. – P.11

Головина К.Г. Стратегические концепции НАТО 1991, 1999 та 2010 годов: трансформація ролі Альянса

В статті досліджується трансформація ролі Альянсу. Проводиться аналіз трьох останніх стратегічних концепцій НАТО. Аналізуються змінення, що відбулися в організації після закінчення «холодної війни», розглядаються відносини НАТО з Росією.

Ключевые слова: «холодная война», военно-политический аспект, национальная безопасность, международные отношения, стратегическая концепция, альянс.

Golovina K.G. Strategic concept of NATO in 1991, 1999 and 2010: the transformation of the role of the Alliance

This article examines the transformation of the role of the Alliance. An analysis of recent three NATO strategic concept. We analyze the changes occurring in the organization after the end of the «cold war», addresses the relationship between NATO and Russia.

Keywords: «cold war», military-political aspect, national safety, international relations, strategic concept, alliance.